

НОГАЛАР ХӨЙ, А...

ТАЙБЫН ДЭЭШ ЧААГАЙ ТУРА-СОРУК

3-кү арын ● 1982 ч. ● март 20

Шүлүк кыдыраажындан

Н.Э. КУДАЖЫ.

КОЛИЗЕЙ

Мурнууста балар шагын Муңгаранчыг турсаалы Коллизейн көрүп калашты. Хоуи сири явша диди. Джиктери өңгө-өңгө, Эни дагда күйлөр шыша. Бурунгуун тартындан Бурундар артып калган. Ону түзүп кичири берди. Ошол-ошол хамык кулаң Човулаңын, ажы-шүкүң Човулаңа дег көрүп түрдү. Үзүлө холду, бутту Үзө киржэн кичи-бектин Куурумчу дааңданан Кулактарын уюк түрдү. Назира дег, халарын Канчап чүктөп турган кудар? Амгы кичи оу көргөш, Алаадин калар чорду. Чеке кудар кара дери Коллизейге төкпөз дорло? Чеке кудар тызла тын Коллизейге үзөң дорло? Хосталтып кичи төрө Ичкарда-ла кууш турал. Коллизейн көргөс доран Спартакты сактып турдум. Театр аттыг халыг сава Оран калсап тутуңда-даа, Дериан шагын хамык сава Оң-биле төнүп калбаа. Алы-дизи шаарларан Арманчалар, парлар-биле Сенага ол-ла кудар Сетиригип ап ойнап турган. Ханым тоглаа көргөш Таалаан даажып Каргыштылар пимзеп. Чүс-чүс, мун-мун көвөй Чыдар Шүрүн өттүр дылап турдум.

ЭСТИ БЕРБЕС

Чатган чаш хар черик нырын шуглап алгаш, Чайырлаан дег, акыр өң бооп чайыналды. Алдын дээрден бурулааштар кылаңдырып, Арнымга кзеп шывайлыкшаш, эрип туру. Сырын безин сыг-даа дивес ырым дүне. Сылдыстар-ла чивендирип, чырып туру — Куштар уну чир-шөк дүкер халыг час кзеп, Нускаптакш чазатарын ошай берди. Сетилимин дувуреткен шак бо дүн дег, Черин — уим, чонун — чүрзө, чалын — ырым, Төрзөн куртум — Россия, дагып Тыван Төлү мөңзө чатган хар дег эсти бербес. С. МАЙНАК.

СӨГЛЕВЕС МЕН

Кандыг-бир кыс сатып анжым: Чүгө оу сөглексэр мен. — Хары каш? — деп айтырыса, «Тепиже-ле лзы суураар Тенек-тир» деп бодан келген: — Үдө-херзөм сонугура — деп. — Актып оран эзынманын Арып-батша экердиге бе? — деп. Чүрзөм чалым, баккыла — деп. К. ЭКЕР-ООЛ.

Шылаң ам. Эргенжияң эр-тезияде, бурунгуңу мурнуу-ла түнөк ирши. Бистиң ача-ларымас оу кырган-ача-ларыман дичишап, а оларга оларыман кырган-ачалары бичи чаш чорашаң оуболеккыс-тең дичишап бис деп кымы берип оран тоолу түнөк ирши.

Бир-ле чалыс аал черге азыраан майа чон, экилзөн эди чок кырган ирей, кадай чурттан чорашаң ирей. Карааным оу болдоп, баарымчө көсү болган ийн чараш кысты — узунун адым Лага дээр, бичиригип адым Лага дээр. Байтай төрзөн акылгз эвес, сондан төрзөн эр хив-дистиг дуймалыг эвес, кырга ада-кызын чон, көрүп оран боор, ийн утбашы тай, галыаңды аңы-мөңи айнап, Амур хемлиа дымарактыр-дан бзынм түдүп чин, кырга ада-кызын азырап амы-дырап, турттап эгелзөн-дир-лер эвесле. Улаваанда хайралыг ирей, кадай мөчүп калганар, уг-башкылар ийилзе артып кал-тырлар. Чекемийиң-даа бер-ге болза, угбашкылар туттун-чүп, багай эвес чурттап чо-рун-тур оо. Узуг угбашы Лага аңы-мөңи-даа көпчүг, олуң-дипини, элт-чөмпи тай-га-ландып азырлар кээр, а бичири думалык Дың ас ажалы кы-лар, дааңдыр уг-шөкери-даа көпчүг тые бооп-тур эвесле. Шылаң. Бир-ле кылым дан адыл, даш бакы пара-хере турда, Лага азынм айнап чурттура адыр калыг нара чазын чүктөп, чоздас сынгыт шын тыртпазын эгинеп, до-

Чылдар болгаш кижилер

ЧААГАЙ СЕТКИЛ-БИЛЕ

Светлана Козлова чараш чаагай аажы-чапныг болгаш солун ажал-амырлардыг кижилерин бирээни. Ол Мос-ква университетин дооскаш-ла, доран Тывага келген. Тыва чонун күш-ажычы амыдырал-чуртталгазы ук черин бойдууун кайгычыл чараш-каады эгелзеп чораш шүдүкчүнү сеткил-чүрзөн туулап. Мичанга Москва-нын үлзүн чурттакчыла Кызыла чурттап, республи-канын солун редакциялары-га ажылдап артып калган.

Светлана школаты турда. Ада-чурттуң Узуг дайым эгелзөн. Фашистер Москваны бомбадап турда, авазы бол-гаш дунмазы Ирина-биле мет-рога кире бергеш, частыш-кынарын, бир-ле аар чүве-лерин кзеп дүжүп, буступ турарын дынаар турган. Оң аламы Владимир Коз-лов кайраа офицер киж турган. Бирги империалист дайында ол штаб-капитан ду-жаалыг болуп дайылдажып турган болгаш эрес-иним чо-руу дээр шанааткылаан-да. Ада-чурттуң Узуг дайымын эгелзип тиледег хунгине чедир зайылдашкан. Ол Кызыл Сыдык болгаш ла-ймычы Кызыл Тук орденер болгаш хей медалар-биле на-мнаткан. Подполковник В. Н. Козлов куралыгыр үнгөш, чуртталгазын төнчүзүне чедир Казда ажы-агыйын Тимирязев аттыг академия-зыга шериг херзөн башки-лап чораш. Анаа тываар баш өөренип турганнар. С. Козлованын баштайгы «Дангырак» деп шүдү 1911 чылдын июнь 27-де Мур-

Тывага чедип келгеш, комсо-мол ховромунга ажылдай бер-ген. Оон сонда «Молодежь Тывы» солунга бодунун жур-налист ажылын уламчылаан. Тыванын районнарыга бар-гылап, чонун културалын сайырадырынга бодуну-даа улуг-хууун киришти-рин чораш, бижэни шүдүк-чонун чымдыны «Дип чонукчу» деп ат-биле ном кылдыр 20 чыл бурунгаар парлаан.

1963 чыл Светлана Козло-ва ол онзагай чыл болган. Ону анык чогаалчыларын стедизинче чалаан. Анаа хей-аэт кирген анык шүдүк-чү улам кызымаккай ажыл-дааны-биле оон шүдүктерин «Комсомольская правда» со-лунга, «Сибирские огни» журналыга парлап турар ана-гар.

Шынап-ла, Светлана Коз-лова «Тувинская правда» со-лунга ажылдай турары-биле чередешир шүдүк чогаалы-нын талазы-биле дыка хей чү-вөш өөренип ап, бижип ажы-лаан. Оон түнелинде «Ажы-гырда» деп ийги чымдыны болгаш оон улаштыр «Кыскал оруктар», «Арга өт-тур чырык», «Чанык чы-жирт кыды» деп номчары үнүлзөн. Ам ол «Шыла-жымшыннык кужу» деп чымдынын белеткен турар. Оон чымдыларын Кызыла болгаш Москвага парлап үн-дүргүзөн.

Ол чүгө бодунун чогаал-дарын бижип турар эвес, ты-ва чогаалчыларын чогаалда-рын оңуудурунга эң-не ил-депкейлиг кижин турар. Хоочун-даа, анык-даа чо-

Туркмен ССР-нин Гуяр районунун «Совет Туркменистаны» колхозуна узе чогаалчылар сайырадырыга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарын тургускап. ЧУРУКТА: колхозтун Култура бажы-нында. Бот-тыныгыр уран чүд киржик-чилери (солагай таладан оң талазынче) — Энегуш Реджепова, Тезегуш Порене-бо болгаш Майя Худобердиева олар. Ю. Белозерова биле В. Зленкоуц фо-тозу. СЭТА-ның фотохроникасы.

СОНУУРГАДЫВЫС

«Кежээккын 7 шахта де-легей байдалын дугайында лекция болур.» дээр чарла-ды кижя бурзу улуг сонуур-гал-биле номташ, кейзэ дү-жерин четкикзеп дег, холу-да шагынче көөр болган.

Чогуур үезинде Култура бажынынын олуттары чоп долдур эзелткен. Кежээки СЭКП райкомунун пропаган-да болгаш агитация кылдынып эргеленчии М. Майдыр ажит-каш, лектор Х. Ойдал-оолга өсө берген.

Делегей байдалын дуга-йыла солун лекцияны эргип-чилер динил, кейзэге ил-де-кейлиг киришкен. Олар лек-тордан делегей байдалын дугайында болгаш чурт иш-тинде болушуннар талазы-биле сонуургаал айтырыла-рып салып, тода болгаш хы-

И. АРАПТАП, А. ТАВА.

Лекцияже чалап тур

Март 21-де (воскресенье) 14 шахта Политинг чырыдышкын бажынынга «СССР-нің делегей байдалын дугайында» деп лекция болур. Лекцияны Мос-кваның делегей харылааларның институтунун ажалдакчы, РСФСР-нің «Билиг» нийитилениң лектору И. Д. Рукуевс кылыр. Залче абонентилер-биле кирер болгаш билеттерин лекция болур хүнде садар.

телевидение

МАРТ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАЛАН 8.00 — И. Информастыг программа. 8.45 — Эртеги су-ла шимчээшкни. 9.00 — «Ка-лык болурун күзөккеш». (Куш-културалык дугайында). 9.05 — «Светле, ада-не-лер. 9.35 — «Спортлото» 12-ги тиражи. 9.40 — «Айыл чок шимчээшкни дээр». 10.10 — «Чурукчулар дугайында чу-гаалар». СССР-нин улустун чуртукчуз И. Ромас дугайы-нда. 10.40 — «Медоонук аялала-ры». Эстрадалыг программа. Алаа-Атадан дамчыдыла. 11.20 — «Бишүктү көрөй». Мурлуу Африка республика-ны чогаалчы, хей-пичи ажалдакчы, Азияны бол-гаш Африканын Чогаалчылар Ассоциациязының Чингисо-секретары Алекса Гумун Со-вет Экилениге хоруш турга-лынын дугайында докумен-талдыг фильм. 11.30 — «Үн-тер дугайында». 12.15 — Ажык ностоске үнгөшкни бир чыл оюнга. Совет Экиленинин ийн дактыр Мадыры, СССР-нің ужудукчу-номонавтыз А. А. Леоповтун дугайында доку-менталдыг фильм. 12.45 — «С-веревин чагаларыңар бэ-лаа». Музыкалдыг программа. 13.30 — «Татар сактым-чылар». К. С. Ставиславский биле В. И. Неклюков-Доп-ченко. 14.15 — Бөгүн делегей-де. 14.30 — «Дирг амтаннар дугайында». 15.30 — Политин-г тайлыбырлачы Ю. А. Ле-товтун беседазы. 16.00 — «Кайтамчык үннер». Бонпир программалы. 16.40 — Музы-кальн. 17.25 — Делегейин су-рагыг фитнестерин үн-селзеп. 18.55 — СССР-нин тургустунгагынын 60 чымын-

га. Украинаның Курүвниң академиктиг Г. Веревка аттыг хоруну күсөөлзө. 19.30 — «Орелашкын». Уран-чөтө те-офильм. Дж. Лополон шил-теп баулар. 1-ти серия. 20.40 — 20.55 — Чалсар. 21.00 — «Уе». Информастыг програм-ма. 21.35 — «Саарылар». Уран-чөтө телефильм. 21.45 — Ко-кейге СССР чемпиондалы. ЦСКА — «Трактор». 2-ги. 3-дү уелер. В. И. Ленин аттыг Топ стадионун Спорт олу-дуздан дамчыдыла. 23.15 — 00.10 — Футболга СССР че-мпиины. 1/4, финал. 2-ги ужу-ралыла. Төтөнде-медээлер. ИЙГИ ПРОГРАММА МОСКВАЛАН 14.20 — Армян ССР-нің те-левидение программалы. «Ар-тистик болалары». Тел-о-терер. Армян ССР-нің улус-тун артып С. Саркис-биле ужурашкыла. Армянның уран чүд мастерлеринг кол-пери. 15.45 — «Радн-82». Со-циалистг чурттарын найы-рал кубогу дээр автоспортта делегей мардылазы. 16.40 — «Дээрбекти улагытараа». Эс-традалыг программа. 18.20 — «Алаа-ла». Музыфильм. 18.25 — «Музыкалыг жюс». Дамчы-дылаңы С. Беллева эртирер. 18.55 — П. Богданов. «Мос-ва бистин артылазы». Учу-длу автор номчуру. 19.15 — «Делегей байдалын допчу-лазы». 19.30 — «Тамчыгыт уунар, чаштар!» 19.45 — «Ка-лыкшым». Эрте-тамыбырлыг программа. Дөңсөңдиг да-мчыдыла. 20.30 — «Эрмитаж». Чөп чүктүг чурттарын уран чүдүр. 22-чи фильм. 21.00 — «Уе». Информастыг программа. 21.35 — 00.05 — «Ыштар улуг турда». Уран-чөтө фильм.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Республикага бөгүн көжөр булуттар, чамалык чердерге бискай хар чаар. Сонгу-ба-рым улагымыныкын хат-тын дүргени секундада 2-7 метр чедер. Агаарнын температуразы дүпе 12-20, хүндөс 6-8 градус соор.

КИНО

МАРТ 20-ДЕ «ПАЙРАЛ»: «Онаа чүгү-ла даала» (2 сериялыг) 9.30, «Албадатырпы аданганар» (2 сериялыг) 12.10, 14.50, 17.40, 20.30 шактарда. «КАА-ХЕМ»: «Холунда кы-заңааштыг айттыг кия»

МИНТАЙ-ЧЕМГИР БАЛЫК

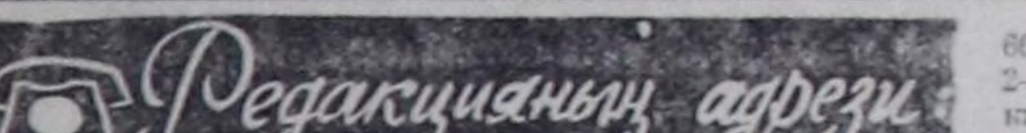
Минтай — дыка чемгир ба-лык. Ону чирге треска, нис-ша, сайда, хек дээр чередиг балыктарын адамын бар. Ын-да белок 16-18 ху, оон со-ставында кизлөгө онаа ужу-дузгалыг аминокислоталар эл-бек. Ол балыктын эдинин кол-ла үнелиг чүдү — мыда ил-ым-буру витаминерин хей-й. Кальй, фосфор, кальпий, магний, иод, марганец дээр ышкан минералдыг будум-дер долган минтай кыжыны организмниң ажалдарыга дыка укур-дузгалыг. Ол шоо-дуг үсүр эвес балыктын дыка кемге база калба-биле акыл-ла болур. Холун эртир семирйи бер-ип болур кижилерге минтай-дан котзета, салат, балык му-л, пирошки белеткен берип болур. Ону томат, согула, си-мала дээр ышкан чүдүр-би-ле белеткен соус-биле чирге

ДЕМИР ШУЛБУС

Ульчи улустун тоолу

жырааш кадай дүргө-не Дююнун суй кара чаштары үзө кезин алган, уругну ор-пунга алпарып чыгырар, чоорган-биле шуглап казы, боду ара-эжиме кирген чи-де берип-тур оо. Шылаң ам. Имж дүжүп орда угбашы Ла-га чалып кзеп-тир. Көөрге чадыр-өргөн кижя-даа үнөсө, дүдүктөп иш-даа бурт дивес боорга, пат-ла кайгап-тыр. Көрүп турарга чадыр-өргөн экинчиден еске кижя нз үнү чо-руй барган бооп-тур эвесле. — Мен моон көртас мен, мзон думаманы оон олуруп нааканын ол-дур, чүгө кан-дыр арга-биле оу ууаңган болурул, оон тыны чүү чүе-дез? — деп, Лага айттыр-ган. Уруг орташ чугаалап-тыр: — Шулбус кадайнын тыны сөөктөн сипилеп кылган ча-ран хонду хааркыт иштинле деп дынааң мен. Ол хаар-жанын иштинде чүвени ху-т кыда кылдыр чугура шаан-каптар болза, мылаң кадай чүд-даа калчын шылааң. Чүгө ол хааркыт алыр берге, чүгө дээр кадай оңт үрүтүл-ле хайла алган чо-руур, дыне ууаңура безин сиртымын адаанга салып алыр. Бичин-ле даан-шүзөн-дө доран оттуң кезир. Шылаң. Ийн уруг кадайны удулар арга-хоргоам бодан шак-ла бооп-турлар. Адак сонда Лага аргада хар

адаандан ойт-сиген чуау а-гаш эңкейген, оон чымдын-дан өлгөн чүе дег ууун каар чүе-дир. Оон мыд бискиг мыд дөсп, баа аар докпа-беттеп ап-тырар эвесле. Ол чадыра оран уруг Ла-ганы үгөске чажырын казы, кадайнын дөңзөвин адаанга дөмгө ойт-сигени сун каан-тыр эвесле. Мылаң турза экинчиден шулбус ка-дайнын кыжырткайны тур-дар даажып дынааң. Ка-дай кирип келген, чыт тыр-тын, уругдан айттырар. — Еске кижя маңаа кел-ген ымаш? — Чок, кижя-даа келбеди. Дөмгө эңкейген баш дүгүнчү чыды боор — дээр. — Мыдыр-дыр аа, оуу хөл-чок амыл уругдан кезип ал-ган мен. Ол ам боду оттуп шыдаан, алуң каар. Ону оттуран дээр, чүгө ол ча-сты дедир алпарып кадар, оон кара чачыс угбашы бар чүд-даа калчын шылааң. Мен ам ол чалгы кадан ал-ган дыка хур туртап болур мен. Ые, мен бо хуи дыка-ла шулбус кадай чымды алгаш, доран-ла удуң каан-тыр оо. Ийн уруг кадайны сир-тымын адаандан хаарыаң ушуп алган, дөспө биле до-нап алган, дашаар алар үе бергенер. Чадыран

667000, Кызыл, Шетинки болгаш Кравченко кудумчуу бажы № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторун 2-24-63, редакторун оралакчыларын 2-35-24, 2-31-54, харымчалыг секретарыны 2-23-35, секретариатын 2-23-35, партий-н амырал болгаш совет тургузат килдистерини 2-37-13, пропаганда килдистерини 2-31-75, култура килдистерини 2-23-54, келзэ ажал-агый килдистерини 2-21-47, улустур килдистерини 2-31-75, чагаа килдистерини 2-41-27, информация килдистерини 2-20-60, корректорларын 2-27-41, бухгалтерияны 2-12-45, солун келбей барганда 2-32-75 телефоныч долаар.

Чыгар № 96.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП УНЕР